

В ряде случаев поэтический контекст порождает условия для нейтрализации синтаксической позиции приложения и определяемого субстантива, что обусловлено языковой полисемией признака сравнения, и повышает семантическую неопределенность и многовариантность поэтического текста.

Перспективой исследования является сопоставление субстантивных биномов с определительными отношениями с другими типами семантических связей между компонентами в идиостилях представителей поэзии XX века.

Література

Алефиренко 2005: Алефиренко, Н.Ф. Современные проблемы науки о языке : Учебное пособие [Текст] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 416 с.

Арутюнова 1990: Арутюнова, Н.Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. – М. : Прогресс, 1990. – 521 с. – С. 5-32.

Дэвидсон 1990: Дэвидсон, Д. Что означают метафоры [Текст] / Дональд Дэвидсон // Теория метафоры : Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. – М. : Прогресс, 1990. – 521 с. – С. 173-193.

Ковтунова 1986: Ковтунова, И.И. Поэтический синтаксис [Текст] / Ирина Ильинична Ковтунова. – М. : Наука, 1986. – 206 с.

Кожевникова 1988: Кожевникова, Н.А. Метафора в поэтическом тексте [Текст] / Н. А. Кожевникова // Метафора в языке и тексте / [ред. В. Н. Телия]. – М. : Наука, 1988. – С.145-165.

Мойсіенок 2006: Мойсієнко, А.К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша : Монографія [Текст] / Анатолій Кирилович Мойсієнко. – К. : Вид-во „Сталь”, 2006. – 304 с.

Некрасова, Бакина, 1982: Некрасова, Е.А., Бакина, М.А. Языковые процессы в современной русской поэзии [Текст] / Е. А. Некрасова, М. А. Бакина.– М. : Наука, 1982. – 312 с.

Ортони 1990: Ортони, Э. Роль сходства в уподоблении и метафоре [Текст] / Эндрю Ортони // Теория метафоры : Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. – М. : Прогресс, 1990. – 521 с. – С. 219-235.

Очерки 1994: Очерки истории языка русской поэзии XX века. Тропы в индивидуальном стиле и поэтическом языке [Текст] / В. П. Григорьев, Н. Н. Иванова, Е. А. Некрасова, О. И. Северская. – М. : Наука, 1994. – 271 с.

Тарасов 1980: Тарасов, Л.Ф. К вопросу о лингвистической природе метафоры [Текст] / Л. Ф. Тарасов // Русский язык в школе. – 1980. – № 4. – С. 64-67.

Цыганенко 1954: Цыганенко, Г.П. Приложение в современном русском языке [Текст] : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Галина Павловна Цыганенко. – Харьков, 1954. – 15 с.

У статті розглядаються семантичні зв'язки (метафоричні, порівняльні, характерологічні) між компонентами субстантивних біномів: означуваним компонентом сполучки й означальним. Запропоновано класифікацію субстантивних біномів, що враховує семантичні відношення між елементами.

Ключові слова: субстантивний біном, означальний компонент (прикладка), означуваний компонент, метафора, порівняння, епітет, епітет-характеристика.

The article deals with semantic link (metaphoric, simile, characterizing) between components of substantival binomials: attributing component and attributed component. Substantival binomials' classification taking into consideration semantic relations between the components is proposed.

Keywords: substantival binomial, attributing component (noun in apposition), attributed component, metaphor, simile, epithet, epithet-characteristics.

Надійшла до редакції 11 вересня 2012 року.

Людмила Коваль

УДК 811.161.2'367.332

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ ВИЯВИ ПРОСТОГО ГОЛОВНОГО КОМПОНЕНТА УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті узагальнено погляди мовознавців на морфологічну ідентичність головного компонента узагальнено-особового речення, інтерпретовано мовну природу його головного компонента простої будови в українській мові, на основі аналізу взаємодії дієслівних категорій способу, часу, виду, особи (роду) та числа виділено систему структурних підтипов простого головного компонента узагальнено-особового речення.

Ключові слова: головний компонент узагальнено-особового речення, формально-граматичний компонент простої будови, структурний підтип простого головного компонента узагальнено-особового речення.

Узагальнено-особові речення (УОР) як автономний семантико-структурний тип односкладної конструкції маркує дію узагальненої особи, тобто такої, що «сприймається як більш або менш об'ємна збірність чи множинність осіб» [Дудик 1999: 102]. Традиційно узагальненість як синтаксичну субкатегорію пов'язують із формами 2-ої особи однини та множини теперішнього або майбутнього часу індикатива (саме ці форми, на думку О. Мельничука [Мельничук 1966: 73], є генеалогічно первинними щодо експлікації головного компонента (ГК) УОР). Утім, динаміко-еволюційний розвиток суспільства зумовив генералізацію семантики означено-, неозначено-особових та інших типів односкладних і двоскладних конструкцій у часткових прагматінгальвальних умовах у ракурсі узагальненості, а тому спектр репрезентації ГК УОР розширено низкою форм, зокрема формами 2-ої особи однини і множини імператива, 1-ої особи множини теперішнього або майбутнього часу індикатива, 3-ої особи однини та множини індикатива тощо (праці П. Дудика [Дудик 1999: 103], А. Загнітка [Загнітко 2011: 532], К. Шульжука [Шульжук 2004: 118] тощо). С. Овчарук, досліджуючи УОР в українських прислів'ях, указує на те, що частиномовна належність ГК цього типу речення не обмежується лише дієсловом, а охоплює й інші морфологічні класи лексем – іменні частини мови, інфінітив, слова категорії стану. Витлумачення морфологічного об'єктиватора ГК УОР дистинктивним параметром дало підстави диференціювати 4 підтипи односкладних конструкцій «з значенням узагальненої особи:

- 1) дієвідміновано-дієслівні,
- 2) іменні,
- 3) інфінітивні,
- 4) речення з категорією стану» [Овчарук 1956: 18].

Н. Гуйванюк, О. Кардащук, О. Кульбабська натомість розмежовують лише 3 структурно-семантичні підтипи УОР:

- 1) відміновано-особові,
- 2) відміновано-інфінітивні,
- 3) зв'язково-іменні [Гуйванюк, Кардащук, Кульбабська 2005: 170].

Загалом на сучасному етапі розвитку синтаксичної науки немає єдиної позиції щодо кваліфікації статусу як самого УОР, так і формально-граматичної специфіки його ГК, а тому **метою** нашої статті є виявити систему потенційних структурних підтиповів ГК УОР в українській мові та встановити їхню морфологічну експлікацію.

Як відомо, структурну типологію формально-синтаксичних компонентів репрезентують простий, складний та складений різновиди, в основу диференціації яких покладено ознаку спроможності реалізації цим компонентом власного предметного та граматичного значення [Коваль 2004: 45].

Простий формально-синтаксичний компонент, що одноелементно експлікує власну предметну та граматичну семантику, превалює серед інших структурних типів ГК у корпусі УОР: *Добре з добрым і в ствола постояти* (Н. тв.); *Вовка за вухо не втримати* (Н. тв.); *Розумну річ приемно слухати* (Н. тв.); *Не пізно до свого дому й опівночі* (Н. тв.); *З краси води не пить* (Н. тв.); *Землі кланяйся низько, до хліба будеш близько; Зробив з мухи слона; В своїм дуплі сиди в теплі; Не побігаєши – не пообідаєши; Кохання не запобіжши зарання; Лихого любити – себе губити; Люби не словами, а ділами.* Такий компонент має дієслівну експлікацію. Значення узагальненості граматикалізується внаслідок взаємодії «власне-дієслівних категорій способу, часу та виду і невласне-дієслівних категорій особи, числа й роду» [Вихованець, Городенська 2004: 218].

Категорія способу щодо експлікації ГК УОР послідовно виявляє бінарну грамемну реалізацію (дотримуємося позиції авторів «Теоретичної морфології української мови» І. Вихованця, К. Городенської, які вмотивували безпідставність виділення дійсного способу як такого, що так само, як і категорія часу, виражає реальні з погляду мовця дії, процеси та реальні стани, і для того, щоб усунути це парадоксальне співвідношення категорій, грамему дійсного способу вони вилучили зі складу категорії способу, унаслідок чого «вона стала двочленною, що ґрунтується на опозиції грамем умовного та наказового способу» [Вихованець, Городенська 2004: 257]). Категорійний вияв грамем часу щодо оформлення дієслівного ГК УОР в українській мові також є повним і передає часову послідовність подій, явищ, які «відбувалися, відбуваються та відбудуться в об'єктивній дійсності щодо моменту мовлення: передування йому, збіг з ним, слідування за ним» [Вихованець, Городенська 2004: 250].

Як відомо, ядро категорії часу становить грамема теперішнього часу, що означає дії, процеси та стани, які відбуваються одночасно з моментом мовлення про них, вона і є найпоширенішою щодо маркування дієслівного ГК УОР простої будови: *Бачити чуже під лісом, а не бачити свого під носом; Танцює, як цап на льоду; Кого кохає, за тим і зітхчає.* Такий компонент може вказувати на дію всіх 3-ох осіб, хоча інваріантною, звичайно, є грамема 2-ої особи, яка, як зауважує П. Дудик, «у таких структурах уживачеться не зовсім у своєму прямому значенні, бо названа дія або стан відається характерною для всіх або багатьох осіб» [Дудик 1999: 103]. Числова парадигма 2-ої особи теперішнього часу повна: у ролі ГК УОР вживаними є як форми 2-ої особи однини, так і 2-ої особи множини (*Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся; Від гніву старєши, від сміху молодієши; Не знаєши початку, не гудь кінця*).

В українській мові продуктивним є й УОР, ГК яких репрезентований дієсловом теперішнього часу 3-ої особи множини: *З пісні слова не викидають і свого не вставляють; Говорять, що курей доять, тільки молока не видко; За одного битого двох небитих дають, та й то не беруть.* П. Дудик інтерпретує такі речення як «неозначено-узагальнені односкладні конструкції, проміжний структурний тип односкладних речень, але з перевагою семантичного узагальнюючого елемента і з функцією одного із засобів художньої виразності» [Дудик 1999: 103]. Форма 3-ої особи однини у ролі простого ГК УОР є менш поширену.

З-поміж особових форм маркування ГК УОР маргінальною є 1-а особа, «яка репрезентує не тільки відношення дії до мовця (зауважимо, що у множині змістовий план 1-ої особи акумулює в собі і мовця, і обмежену / необмежену кількість дійових осіб» [Загнітко 2011: 235]), але й узагальнено уявлюваної групи осіб. Діеслова теперішнього часу 1-ої особи як ГК УОР в українській мові так само, як і форми 2-ої особи, функціонують в однині та множині. А отже, в проекції на діеслівну парадигму теперішнього часу виділяємо 6 структурних підтипов простого ГК УОР, об'єктивованих діесловом теперішнього часу: ГК УОР, виражений діесловом 1-ої особи однини, ГК УОР, виражений діесловом 1-ої особи множини, ГК УОР, репрезентований діесловом 2-ої особи однини, ГК УОР, експлікований діесловом 2-ої особи множини, ГК УОР у формі 3-ої особи множини, ГК УОР, оформленний 3-ою особою однини.

В українській мові діеслова майбутнього часу як ГК УОР також репрезентують повну парадигму. Ядерним реалізатором семантики узагальнення є форми 2-ої особи однини та множини. Внаслідок взаємодії семантики виду й часу відбувається диференціація форм майбутнього часу доконаного та недоконаного виду, враховуючи це, виділяємо 4 структурних підтипов простого ГК УОР, вираженого діесловом майбутнього часу 2-ої особи:

ГК УОР, маніфестований одниною доконаного виду (*Ти ж квашею зуби поламаєши; Не увіриши, доки не зміриши; Одризаного не приставиш; Ложскою моря не вичерпаєши*);

ГК УОР, репрезентований одниною недоконаного виду (*Тихше їхатимеши – далі будеш; Спішитимеши – людей смішитимеши; Між малими будь малим, між старими старим, а між молодими молодим, то все будеш знати*);

ГК УОР, представлений множиною доконаного виду (*Який порядок заведете, таке й життя поведете; Холодним словом серце не запалите*);

ГК УОР, маніфестований одниною недоконаного виду (*Вмер – мение лиха знамите*).

ГК УОР, оформленний недоконаним видом, характеризується відносною непродуктивністю вживання, що пояснюється «активною взаємодією семантики часових форм зі значенням особових форм та корелятивністю морфологічної форми майбутнього недоконаного із планом комунікативності» [Загнітко 2011: 219]. Ширше вживаються форми доконаного майбутнього. Таку саму тенденцію виявлено й щодо ГК УОР, експлікованих діесловами майбутнього часу 1-ої та 3-ої осіб. За спостереженнями С. Овчарук, 3-я особа діеслова у функції ГК УОР більш поширена, ніж 1-а особа [Овчарук 1956: 81].

Варіювання числових та видових грамем уможливило виділення 4 підтипов простого ГК УОР, репрезентованого діесловом майбутнього часу 3-ої особи:

ГК УОР, маніфестований одниною доконаного виду (*Оддасть і сало, аби за його стало; Збреше і оком не моргне*);

ГК УОР, представлений одниною недоконаного виду (*До церкви піде, але чортя Богу молитиметься*);

ГК УОР, оформленний множиною доконаного виду (*Поспішать – людей наслішать; У дурного хазяїна і колесо з воза вкрадуть*);

ГК УОР у формі множини недоконаного виду (*З одного вола двох шкір не дертимуть*).

ГК УОР простої будови, виражений діесловом майбутнього часу 1-ої особи, так само реалізується 4 різновидами: ГК УОР у формі однини доконаного виду; ГК УОР, оформленний одниною недоконаного виду; ГК УОР, репрезентований множиною доконаного виду; ГК УОР, представлений множиною недоконаного виду. Проте такі ГК є маргінальними в системі структурних підтипов простого ГК УОР української мови.

Дещо вживанішими є ГК УОР, об'єктивовані діеслівними лексемами, маркованими минулим часом. Взаємодія семантики виду й часу так само, як і щодо форм майбутнього часу, зумовлює розмежування форм минулого доконаного й минулого недоконаного виду, а отже, й проектує виділення 8 типів ГК УОР, морфологічну основу яких становить діеслово минулого часу:

ГК УОР у формі множини доконаного виду (*Хоч не рано почали, та багато утяли; Тонув – сокири обіцяю, а витягли – топорища жалю*);

ГК УОР у формі множини недоконаного виду (*На жито орали, а й гречки не мали; Просили на дорозі, щоб не був на порозі; Так просили, так просили та не пускали, а я таки вдерся*);

ГК УОР, оформленний одниною чоловічого роду доконаного виду (*Зробив з мухи слона; Ускочив, як жаба на жар; Набрав, як борщу на шило; Ухопив місяць зубами*);

ГК УОР оформленний одниною чоловічого роду недоконаного виду (*Аби сіяв вчасно, то і вродить рясно; Сіяв гречку, а уродив мак*);

ГК УОР, репрезентований одниною жіночого роду доконаного виду (*Обідала, не обідала, аби рід одвідала*);

ГК УОР репрезентований одниною жіночого роду недоконаного виду (*Думала, чого корова не реве, а то її дома нема*);

ГК УОР, представлений одниною середнього роду доконаного виду (*Плюснуло, луснуло, та й нема; Звідки прийшло, туди й пішло; Надулося, як тісто в кориті*);

ГК УОР представлений одниною середнього роду недоконаного виду (*Було, та загуло*).

В українській мові також функціонують прості ГК УОР, об'єктивовані діесловами наказового способу, що виражають волевиявлення узагальненої особи. У конкретних комунікативних ситуаціях такий компонент реалізує різні модальні відтінки волевиявлення – «наказ, вимогу, команди, розпорядження, побажання, прохання, поради, застереження, погрози, заклик тощо» [Вихованець, Городенська 2004: 260]. Традиційно в

особовій парадигмі наказового способу виділяють п'ять форм: три синтетичних (друга особа однини і множини та перша особа множини) і дві аналітичних (третя особа однини і множини), які розрізняються за рівнем апелятивності (високий – у синтетичних, послаблений – в аналітичних). У ролі ГК УОР в українській мові функціонують усі зазначені форми, проте ядерними є 2-га особа однини та множини. Враховуючи грамемну реалізацію категорій особи, числа та виду, розмежовуємо 4 підтипи ГК УОР, експлікованих дієсловом наказового способу:

ГК УОР, оформленний одниною доконаного виду: *За роботу не сердися, здійми шапку й поклонися; Перше заведи хлібну, а потім скотину;*

ГК УОР у формі однини недоконаного виду: *Не трать, куме, сили, спускайся на дно; Топчи правду в калюжі, все одно чиста буде; Гомуй сани влітку, а воза взимку; Про землю піклуйся, золотим зерном милуйся;*

ГК УОР, репрезентований множиною доконаного виду: *Посидіть три дні, та й висидите злидні;*

ГК УОР, представлений множиною недоконаного виду: *Гомуйтесь, люди, бо йде грудень; Чекайте, ціни, прийде на вас осінь; Споминайте мак та їжте так.*

Дієслова наказового способу, марковані 1-ю особою множини, також поширені як простий ГК УОР. Розмежування грамем виду зумовило виділення 2 типів такого ГК. Це:

ГК УОР у формі доконаного виду: *Ану, синку, розкидаймо хлівець та нарубаймо дровець;*

ГК УОР, оформленний недоконаним видом: *Снідаймо, обідаймо, і погуляти ніколи.*

Специфіку парадигми наказового способу в українській мові становить те, що поряд з так званими «повними» формами вживаються «скорочені» й навпаки. Зокрема, 1-у особу множини, що спонукає до спільнога виконання дії, реалізують і «повна» форма із закінченням *-imo*, і «скорочена», стилістично маркована форма із флексією *-im*, яка надає діям відтінку раптовості, близькавичності. Цей ГК УОР може мати варіативне оформлення: «повною» дієслівною формою (*Живімо* ж всі, поки життя Дає нам світлі почуття, хвилини щастя, забуття – Не буде воротя (М. Вороний) та «скороченою» (*Живім* дружно).

З-поміж форм наказового способу найменш уживаними в ролі ГК УОР є аналітичні форми, утворені за допомогою аналітичних морфем *хай*, *нехай* та дієслів 3-ої особи множини теперішнього або майбутнього часу: *Нехай гуляє*, зима спитає, що робив; *Хай той бик здохне*, що його корова б’є. Диференціація числових та видових форм каузує виділення 4 структурних підтипів ГК УОР, конституентами яких є аналітичні морфеми *хай*, *нехай* та дієслово 3-ої особи: ГК УОР у формі однини доконаного виду; ГК УОР, оформленний одниною недоконаного виду; ГК УОР, репрезентований множиною доконаного виду; ГК УОР, представлений множиною недоконаного виду.

Підсумуємо, що взаємодія особових, числових та видових форм зумовила виділення загалом 10 потенційних структурних підтипів ГК УОР, маніфестованих дієсловом наказового способу.

Дієслово умовного способу також є поширеним експлікатором простого ГК УОР в українській мові. Семантику умовного способу виражає складна аналітично-флексійна морфема, «субморфемою якої є елемент *би* (б), а другу її частину становить флексія минулого часу, тобто синтетична форма, від якої невіддільний цей елемент» [Вихованець 1998: 97]. Самобутньою ознакою кон'юнктива є його позачасовість, призначення передавати нереальні, гіпотетичні дії, процеси, стани. Цей спосіб кваліфікують переважно як форму дієслова, що змінюється за числами й родами, але не має форм часу [Вихованець, Городенська 2004: 258]. Отже, з орієнтацією на числову й родову парадигму дієслів умовного способу виділяємо 8 структурних підтипів простого ГК УОР, об'ективованих дієслівними лексемами у формі кон'юнктива:

ГК УОР, репрезентований множиною доконаного виду: *Якби не сиділи, то й зайця зловили б; Якби сир та масло, то вареників наварили б, тільки що як – борошна нема;*

ГК УОР, виражений множиною недоконаного виду: *Іли би сласно, а робити страшно; Аби рота не одчиняли б, то багато лиха минали б;*

ГК УОР, представлений одниною чоловічого роду доконаного виду: *Нездужас, що й ведмедя за вухо вдергав би; Лихо наше – ячна каши: з'їв би і такої, нема ніякої; Так холодно, що якби не вмів дрижати, то замерз би;*

ГК УОР, маніфестований одниною чоловічого роду недоконаного виду: *Якби хліб та одежда, ів би козак лежа;*

ГК УОР, експлікований одниною жін. роду доконаного виду: *Рано запіла б, аби киця не з'їла; Якби не Михайлло, то й не вбралася б файно;*

ГК УОР, репрезентований одниною жіночого роду недоконаного виду: *Співала б, коли б голос мала; Радо пряла б, та лінъ напала;*

ГК УОР, виражений одниною середнього роду доконаного виду: *Аби менше говорило, то більше створило б;*

ГК УОР, маніфестований одниною середнього роду недоконаного виду: *Їло б – лиши долізло б, а робити – колом не добити.*

В українській мові семантику абстрагованого характеру на синтаксичному рівні також репродукують односкладні конструкції, ГК яких маніфестований інфінітивом. Проблема статусу інфінітива та його місця в системі частин мови в українському мовознавстві витлумачена досить суперечливо. Ми дотримуємося концепції І.Р. Вихованця, який визначає статус інфінітива в контексті субстантивної синтаксичної деривації та кваліфікує його як «перехідне, міжчастиномовне утворення, що по-різному входить до граматичних сфер двох

частин мови – дієслова й іменника» [Вихованець 1988: 81]. Це входження засвідчує низка граматичних ознак, від загально дієслівних якому властива категорія виду. Грамемна реалізація категорії виду є дистинктивним параметром, за яким виділяємо 2 потенційних підтипи простого ГК УОР, частиномовою основою якого слугує інфінітив. Це:

ГК УОР, оформленний доконаним видом: *Пізнати з мови, якої хто полови; Пословиці не обійти, не об'їхати; Не купити ума, як нема;*

ГК УОР у формі недоконаного виду: *Ні шити, ні латати; Краще терпіти зло, ніж творити його; Сердитого спиняти – грім роздратувати;*

Обидва підтипи ГК можуть об'єктивувати інфінітив із варіативними флексіями *-ти (-ть); Ani випросити, anі вимолити; Ні врізати, ні доточити.* ГК УОР, репрезентовані інфінітивом, широко вживані.

Отже, субкатегорію узагальнення на синтаксичному рівні граматикалізує низка форм, ядерними з-поміж яких є генетично первинні щодо вираження ГК УОР 2-ої особи форми однини та множини теперішнього й майбутнього часу. Антропогенез зумовив розвиток мовної системи, частковим виявом якого стала генералізація семантики різновидів односкладних речень у напрямі узагальнення, що й спричинило розширення формально-граматичного наповнення ГК УОР. Вторинні форми експлікації узагальненої семантики бувають периферійні та напівпериферійні. Трансформація означено- та неозначено-особових конструкцій у відповідних прагмалінгвальних умовах в узагальнено-особові каузувала розширення формально-граматичного діапазону ГК УОР за рахунок форм 1-ої та 3-ої особи однини та множини теперішнього й майбутнього часу, множини та всіх родових форм однини минулого часу 1-ої особи множини та 2-ої і 3-ої особи однини і множини наказового способу, множини та всіх родових форм однини умовного способу. Зазначені форми є напівпериферійними щодо експлікації ГК УОР в українській мові, а периферію формують такі ГК, що є похідними від ГК безособових та інфінітивних ОР і об'єктивуються безособовими дієслівними лексемами та інфінітивом. Аналітичні дієслова прислівникового та іменникового походження також реалізують семантику узагальнення, проте не конструюють ГК УОР простої будови.

Простий ГК УОР реалізує предикативно-предикатне значення одноелементно – дієсловом, оформлення якого детермінується взаємодією категорій способу, часу, виду, особи, роду, числа, грамемний вияв яких спричинився до виділення 46 потенційних структурних підтипів ГК УОР простої будови.

Перспективним постає не тільки скрупульозне вивчення формально-граматичних параметрів головного компонента узагальнено-особового речення простої будови, але й інтерпретація категорії головного компонента односкладного речення загалом у між'ярусних співвідношеннях.

Література

- Бабайцева 2004: Бабайцева, В.В. Система односоставных предложений в современном русском языке [Текст] : монография / В. В. Бабайцева. – М. : Наука, 2004. – 290 с.
- Вихованець 1988: Вихованець, І.Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті [Текст] / І. Р. Вихованець – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
- Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика української мови [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
- Гуйванюк, Кардащук, Кульбабська 2005: Гуйванюк, Н.В., Кардащук, О.В., Кульбабська, О.В. Українська мова. Схеми, таблиці, тести [Текст] : навч. посібник / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кардащук, О. В. Кульбабська – Львів : Світ, 2005. – 304 с.
- Долин 2008: Долин, Ю.Т. Вопросы теории односоставного предложения (на материале русского языка) [Текст]. Издание 2. / Ю. Т. Долин. – Оренбург : ИПК ГОУ ОГУ, 2008. – 129 с.
- Дудик 1999: Дудик, П.С. Из синтаксису простого речения [Текст] : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, 1999. – 298 с.
- Загнітко 2011: Загнітко, А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] : наук. видання / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», Загнітко. – 992 с.
- Коваль 2004: Коваль, Л.М. Інформативно недостатні слова української мови: семантика, функції [Текст] / Л. М. Коваль : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 : Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського, 2004. – 182 с.
- Мельничук 1966: Мельничук, О.С. Розвиток структури слов'янського речення [Текст] / О. С. Мельничук – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.
- Мірченко 1997: Мірченко, М.В. Функціональний аналіз синтаксичних одиниць (словосполучення, прості речення) [Текст] / М. В. Мірченко. – К., 1997. – 145 с.
- Овчарук 1956: Овчарук. С.А. Узагальнено-особові речення в українських прислів'ях [Текст] : дис. ... канд. філол. наук / С. А. Овчарук – Херсон, 1956. – 261 с.
- Осипова 2009: Осипова, Э.Н. Русский синтаксис: односоставность предложения [Текст] : монография / Э. Н. Осипова. – Архангельск : Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2009. – 150 с.
- Проничев 1989: Проничев, В.П. Типы и модели односоставных предложений в русском языке [Текст] / В. П. Проничев – Л. : ЛГПИ, 1989. – 85 с.
- Шульжук 2004: Шульжук, К.Ф. Синтаксис української мови [Текст] : підручник / К. Ф. Шульжук – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 406 с.

Юрчишин 2008: Юрчишин, Т.В. Речення узагальненого змісту [Текст] : структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. В. Юрчишин ; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.

В статье обобщены взгляды языковедов на морфологическую идентичность главного компонента обобщённо-личного предложения, интерпретирована языковая природа его главного компонента простого строения в украинском языке, на основании анализа взаимодействия глагольных категорий наклонения, времени, вида, лица (рода) и числа, выделено систему структурных подтипов главного компонента обобщённо-личного предложения простого строения.

Ключевые слова: главный компонент обобщённо-личного предложения, формально-грамматический компонент простого предложения, структурный подтип простого главного компонента обобщённо-личного предложения.

The paper summarizes the views of linguists on the morphological identity of the main component of generalized-personal sentences. The language nature of the main component of its simple structure in the Ukrainian language is interpreted. The system of structural subtypes of the main component of simple generalized-personal sentences based on the analysis of the interaction of verbal categories of mood, time, aspect, person (gender), and number is allocated.

Keywords: the main component of generalized-personal sentence, formal-grammatical component of simple structure, a structural subtype of main component of simple generalized-personal sentence.

Надійшла до редакції 1 серпня 2012 року.

Ірина Компанієць

УДК 811.161.2'367

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОЦІННИХ ЗНАЧЕНЬ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ВІДНОШЕННЯМ НОМІНАЦІЇ

У статті розглядається питання про вираження оцінних значень у реченнях із відношенням номінації, вивчаються засоби репрезентації цих значень у їхній структурі. Виконане дослідження підтвердило вихідну гіпотезу про можливість ускладнення семантики таких речень оцінним компонентом смислу. Було виявлено специфічні особливості вираження оцінних значень у структурі речень із відношенням номінації.

Ключові слова: речення з відношенням номінації, оцінний компонент смислу, іменний компонент, предикат, раціональна та емоційна оцінка.

Речення з відношенням номінації не ставали раніше об'єктом лінгвістичного опису з погляду репрезентації в них додаткових лексических значень, разом із тим характерною рисою цих речень є ускладнення їхньої семантики оцінним компонентом смислу, що пов'язано з уживанням у їхньому складі аксіологічної лексики.

Першу спробу виділити й схарактеризувати речення з відношенням номінації було зроблено Н. Д. Арутюновою. На думку авторки, відношення номінації поєднують об'єкт та його ім'я, тобто елемент предметного світу й елемент мовного коду, а також поняття (властивість, подію) та спосіб його позначення в мові: *Цю дівчинку звуть Оленка. Ця квітка – фіалка* [Арутюнова 1976: 18].

Відомо, що важливим чинником формування семантики речення є характер лексичного наповнення його синтаксичних позицій, передусім позиції предиката як його організаційного центру, а також взаємодії предиката з іншими реченевими компонентами. Тому виникає потреба в лексико-семантичному аналізі речень із відношенням номінації, ускладненими іншими значеннями, передусім оцінними. Цим і зумовлено актуальність обраної теми та її новизну.

Мета цієї розвідки – проаналізувати особливості вираження оцінних значень у реченнях із відношенням номінації. Заявлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити місце та роль оцінного компонента в семантичній структурі речень із відношенням номінації; 2) з'ясувати особливості ускладнення змістового відношення номінації оцінним значенням; 3) вивчити засоби вираження оцінного значення в структурі досліджуваних речень. **Новизна** роботи мотивована тим, що вперше досліджується роль оцінного компонента в структурі речень із відношенням номінації.

Оскільки речення з відношенням номінації відображають ситуацію найменування мовцем реалій дійсності, у них уживаються предикатні лексеми та вирази на зразок *звати(ся)*, *називати(ся)*, *носити назву*, *отримати назву*, *об'єднувати(ся)* *під назвою*, *позначати(ся)* *терміном*, *визначати(ся)* *словом*, *ховатися під словом*, *бути відомим під назвою*, *таїтися під назвою (словом)*, *таїть назва (слово)*, *знаходить вираження у слові (словах)*, *оголосити*, *окреслити*, *обізвати*, *наректи* тощо, наприклад: *Звали її Лепестиною*, була то, кажуть, невеличка з себе жіночка (В. Земляк); *Називає вона моїх лобурями...* а у неї нестеменний лобур! – і дивиться усе спілоба (П. Мирний); *Мене ж і ти, і другі "меживірком" дразнили*, та й тепер молодики так само називають за те, що я з твого наказу, батько, здаюсь байдужим до змагань за